

BOLDOG ZOLTÁN

Machetével az anyaméhben

TOLVAJ ZOLTÁN: FANTOMIKER

PRAE.HU
Budapest, 2017
102 oldal, 2000 Ft

”

Amikor egy költő minden természettudományos ismeretét, irodalmi műveltségét és a feltételezhetően átélt traumáit a szóképek szolgálatába állítja, felkelti a gyanút, hogy a szépséggé formált tudáson és fájdalomon kívül szeretne-e valamit érzékeltetni, van-e morális célja megszólalásának. Ezzel a gyanakvással érdemes közelítenünk Tolvaj Zoltán *Fantomiker* című verseskötetéhez, amely az utóbbi évek költészetének egyik legnagyobb szóképdzsungelébe csalogat minket. S ha csak ez lenne a kötet egyedüli érdeme, és elmaradna a csattanó, a tanulság, a végkövetkeztetés, akkor is fontos alaposabban megvizsgálni ezt az első pillantásra a neoavantgárd párlatának tűnő, az elhamarkodott ítélet szerint a l'art pour l'art szellemében fogant 102 oldalas lírakomplexumot.

Tolvaj Zoltán költészete azt a hatást kelti, mintha Kassák Lajos szövetkezett volna Tóth Árpáddal, akik felosztották egymást között a National Geographic, a Spektrum műsorkínálatát, a vezető hírportálok ismeretterjesztő cikkeit, majd ellátogattak volna egy egyetemi bölcsészkar filozófia szakára, és végigolvasták volna a 20-21. századi magyar lírát. Ezek a feltételezett hatások mind ott húzódnak a *Fantomiker*, Tolvaj Zoltán harmadik verseskötete mögött, akinek líráját éppen annyira címkézhetnénk az újérzékenység, újalanyiség szavakkal, mint az újtárgyiassággal. A lírai én olykor nyakig benne van a versekben, célzottan önmagáról beszél, máskor áttetsző lesz, háttérbe húzódik, megpróbál úgy beszélni izgalmas jelenségekről, hogy közben nem bocsátkozik önelemzésbe.

Legerősebb a fent felvillantottak közül a természettudományos vonal, amelyre a *Fantomiker* címében is rájátszik. Egy-egy természettudományos jelenség azonban folyamatosan átalakul Tolvaj Zoltán kezei között, metaforává, allegóriává válik, és ezek segítségével sokszor az önismeret eszközkévé. Ennek egyik jól sikerült példája a címadó vers, ahol a szerző egy orvostudományi érdekességből indul ki, amely szerint számos terhesség ikerterhességnek indul (kb. min-

den tízedik), de ezek jelentős része a fogantatást követő 10 napon belül megszűnik az egyik megtermékenyített petesejt felszívódásával. A *Fantomiker* a következőképpen beszél erről a folyamatról: „Az emberiség közel felének akadt / magzatkorában egy fantomikre, / aki a terhesség 12. hetében úgy / döntött, hogy zajlás nélkül földi / sorsát a vele ellentétes pólusú / hasonmására bízta”. A felismert traumát a lírai én megpróbálja kollektívvé tenni, hiszen az olvasó akár az emberiség azon feléhez is sorolhatja magát, akivel megtörtént ez az eset. A tragikus hatást fokozza az a bizonytalanság, hogy a tudomány jelenlegi állása szerint nem lehet megállapítani, kinek volt magzat korában egy ikertestvére. Azzal párhuzamosan, hogy a vers a saját testvérünk halálát végignéző ember pozíciójába helyezett minket, elkezd metaforizálni a fantomiker jelenséget (ezért is tűnik mellékesnek, hogy Tolvaj Zoltán a 12. hétre teszi a fantomiker jelenséget, miközben ez még az embrió fejlődése előtti szakaszban, az előbb említett kb. 10. napon lezárul).

A vers későbbi megállapítása szerint mindenkinek van egy fantomikre, amennyiben a jobb és a bal agyféltekénk radikálisan különböző működését vesszük figyelembe a személyiségünk alakulása során: „A jobb arc jobbról félig látott, egyesülő fantomikre / az érzelmi együttathokról tanúskodik, / míg a bal arc balról félig látott, egyesülő fantomikre / a racionális kontroll vonásairól.” Így aztán már senki sem lesz kivétel, hiszen az összes embernek van jobb és bal agyféltekeje, tehát a trauma univerzális, akár az eredendő bűn. Az egyik „vadállati logikát sugároz”, a másik, a „tudatos idegállapot / nyugalmat és bizakodást áraszt”. A lírai én az előbbi idézetekben használt két igét (áraszt és sugároz) kezdetben betiltandónak, majd revidéalandónak tarja, így teszi személyessé, az önismeret eszközévé a problémát, amikor kialakítja hozzá saját viszonyát.

A kötetben található versek egy része követi ezt a sémát: a lírai én felvet egy bulvárszenzációként is tálalható természettudományos problémát, azt a költészet eszközeivel, leggyakrabban a trópusok segítségével absztrahálja. Látható, hogy itt már gyakran elmarad az önelemzés. Ehhez a vonulathoz tartozik *A szív hamvad el*, amely egy hamvasztóüzem működésébe nyújt bepillantást szakszerű tárgyilagossággal. Ennek során kiderül, hogy hamvasztásnál „az emberi testből a szív áll ellen a legtovább a gyorsított enyészetnek”. A lírai én megnyugtatja az olvasót, hogy „a szigorú előírások nem / hagyják jóvá, hogy emberi / származású korom szállingózzon / Csömör egén, ahol a gomolygó / seregélyek gömbölyded, fekete raja / ritkán veszi fel a szív alakját”. A folyamat során megjelenő szív először a madárrajhoz kapcsolódik, majd a későbbiekben a *Nemzeti dal*ban kel új életre (absztraktból ismét konkrétá válik). Ez egyébként a kötet egyik többszörösen provokatív verse. Egyrészt, mert Petőfi Sándor *Nemzeti dala* mellett kér magának helyet a címmel. Másrészt, mert a lírai én nézőpontja szerint a majáknak a szív kitépését magában foglaló és a durva testtorzításra épülő szertartásai (pl. a gyerekek mesterségesen merőlegesen fejlődővé tett fogai) mellett eltörpülnek a mai plasztikai beavatkozások. A versbeszélő a jelen kor testképéhez kötődő traumáit egy sokkoló történelmi összehasonlítással relativizálja. A traumát egy másikkal próbálja felülírni, a megrázkódtatásra rálicitál egy újabb sokkal. Ez a *Fantomiker* egyik fő hatásmechanizmusa.

Az egyidejű születést és halált a kötet végén található *Szerelem* tematizálja, amelynek alapja a fenti néhány darabhoz hasonlóan egy tudományos szenzáció. Egy szokatlan mélytengeri halfajt mutat be a vers, amelynek nősténye összeolvad a hímmel, „kisvártat a hím szíve leáll”, és teste a „nőstény új végtagja” lesz. Ennek a különös egyesülésnek a hatása éppen a

születés és a halál eldönthetetlensége miatt nem mondható traumatikusnak, és ezt a vers is megfelelően érzékelteti: „Találkozáskor szorosan egymáshoz tapadnak, / összeolvadásuk nem lírai, leginkább csak végleges”. Amennyiben egyhuzamban olvassuk a *Fantomikert*, akkor a záró vers számos dolgot megoldhat, feloldhat, megmagyarázhat számunkra. Például tompíthatja az addigi traumákat, hiszen a fantomiker jelenség esetében is hasonló egyesülésről beszélhetünk, mint a *Szerelemben*: a kettő ikerből végül egy lesz. Egyes elméletek szerint ráadásul az ikerpár egyik tagja azért pusztul el a méhben, hogy a másiknak nagyobb esélye legyen a túlélésre. A kötet végi párhuzam más megvilágításba helyezi a címadó verset, sőt a kötetnek a születés, a halál és a szerelem témájához kapcsolódó darabjait is. Az összes fogalom relativizálódik: a halállal nem ér véget az élet (ahogy a hím halé sem, aki a nőténnyel egyesül), a születés tulajdonképpen maga az egyesülés, a szerelem pedig a hím halálához vezet.

Ez a záró vers menti meg a szerelem témát is kötetben: megindokolja a szerepét, és egy mintát ad a férfi-nő viszony megértéséhez. A férfinak ezen séma alapján a nő mindig felszámolja az önállóságát, akár a nőtény hal a hímét. A férfi a nővel való egyesülés, tehát a szerelem érzésének elfogadásával feladja önmagát. Így más megvilágításba kerül a kötet eleji *Szertartásos moll* is, és záró képe összetalálkozik a *Szerelem* következtetéseivel is: „legszívesebben beléd bújnék, / mint egy féreg a bőr alá, / belemeredve a zsír csendjébe”. Ezek alapján talán nem túl merész azt állítani, hogy a férfi szerep lefokozása történik meg a *Fantomikerben*, amelynek már a címe is a nőhöz, az anyához, a feminin oldalhoz kötődik.

Előfordul az is kötetben, amikor a lírai én a kollektív traumák helyett személyesnek tűnő megrázkódtatásokat oszt meg az olvasóval. Azonban ehhez is szüksége van a sűrű szóképekre mint kapaszkodókra. A *Botanikában* például arra, hogy a mamára egy virágként tekintsen, és így írja át őt a túlvilági télbe. A *J. A. Live* megszólalója József Attila életének sajtá formált mozzanataiból építi fel önmagát, de a versbe beszüremkedik a nosztalgia, a VHS kazetták világa, a 80-as évek. A legtisztábban, allegóriák és költőelődök nélkül az *Átrium* beszél a széteső családról, az anyáról, aki menekülésre biztatja fiát az állandóan inni készülő apa elől. Majd a *Talajvízben* újra megjelenik az apa, akivel fia a nagymama temetéséről egyezkedik: „Mosolyogva közlik / a paramétereket, ezért mondom, / apám, inkább hamvaszd, adj melót / az úristennek, porról-porra, szemenként / ragassza össze a nagyit a feltámadás / reggelén.” Itt a groteszk nyújt fogódzót a korábban tárgyilagosan vizsgált halál személyessé formálásához. A kötet középpontjában nem feltétlenül ezek a darabok állnak, és néha úgy tűnnek, mintha a *Fantomikerben* a család fogalma is szorosan összefonódna a halállal, mintha az ehhez kötődő emlékek felszívódtak volna az emlékezetben, akár elhalt iker a méhben.

Egyetlen dolgot tehet az olvasó, hogy ne a magzatkoráig visszamenőleg traumatizált emberként jöjjön ki a kötetből: alaposan végig kell rágnia magát rajta az utolsó betűig. Az útja azonban olyan szóképrengetően keresztül vezet, hogy csak értelmzői tudat legélesebb machetéjével vágthat neki a kalandnak. Ritkán találkozni olyan sűrű képekkel irodalmunkban, mint amelyek Tolvaj Zoltán dzsungelében termettek. „Bent, mint / egy tengeri ingola körkörös fogazata, / olyan volt a hálószoza falára / felvázolt mandalád.” – olvashatjuk a *Happy Dayben*. Látvány tekintetében és időbeliségét figyelve is különleges a következő kép: „csönved / belém köt, mint az évezredek / alatt nyálkás sárkányfoggá nyúló / cseppkövek kötőhártyái.” A vegetariánus életmód ötletes metaforája a következő: „A turmixgép az új bog-

rács.” Az ezoterikus megközelítés pedig egy könnyed, anyagias hasonlattal köszön vissza: „A hűtőm üresebb, mint a szívcsakrád.”

A fenti szóképekből is látható, hogy a *Fantomiker* humora néha megcsillan, de a ragyogás gyakran a groteszk szolgálatába áll. Egyetlen erős kivétel ezek közül, szinte egy önálló minikomédia, irodalmi kabaré a kötetben a Nemes Nagy Ágnes és Pilinszky János konfliktusát megjelenítő *Bakelit*. Ebben Nemes Nagy Ágnes arra kéri a Londonban kirabolt Pilinszkyt, hogy adja vissza a kárpótlásként kapott adományt a jótékonykodóknak. A versbeli Pilinszky önelégült, sértő választ ad a költőnőnek, aki a fikció szerint nem kevésbé provokatívan szólítja meg. Éppen ez, a két hiú költő sértett szócsatája teszi szórakoztatóvá a verssé tördelt anekdotát, amely a kötet szintjén tovább erősíti a groteszk hatást.

A *Fantomiker* elég zárt, veszélyekkel és rejtélyekkel teli világ. Szívverése hol gyengébb, hol erősebb. Nehéz belelátni, nehéz eligazodni benne. Olyan, akár egy anyaméh, amelyben ott van a lírai én, mint egy felszívódott fantomiker, vagy mint egy magzat, akinek testvére már eltűnt. Az olvasó pedig, ez az olykor bölcs, máskor türelmetlen nőgyógyász, ott áll az anyaméhen kívül, kezében az ultrahanggal és a machetével, és talán tisztában van vele, hogy rábíztak egy egész életet, így neki kell döntenie, hogyan segíti világra.

CSENDÉLET ALMÁKKAL ÉS TÖKKEL